ASPECTE ALE GRAMATICALIZĂRII CONJUNCŢIEI DISJUNCTIVE *FIE*

MĂDĂLINA NAIDINOAIA
Universitatea din Bucureşti

1. Aspecte preliminare

Lucrarea de faţă îşi propune să urmărească câteva aspecte ale procesului de gramaticalizare a conectorului disjunctiv *fie*, fenomen descris destul de puţin în lucrările de specialitate. Conectorul disjunctiv *fie* este inclus în seria conectorilor prototipici pentru raportul disjunctiv alături de *sau* şi *ori*, însă o analiză mai atentă demonstrează că prezintă unele particularităţi care îl deosebesc într-o oarecare măsură de ceilalţi conectori disjunctivi, al căror statut nu pune probleme de interpretare.

Procesul de gramaticalizare al lui *fie* trebuie urmărit din perspectivă istorică, pentru a se observa sursele care au contribuit la această evoluţie, precum şi etapele pe care le-a urmat pentru a ajunge la stadiul de gramaticalizare în care se află în limba actuală. Astfel, pentru analiza noastră, vom avea în vedere înregistrarea lui *fie* în câteva gramatici istorice, precum şi în câteva studii de istoria limbii. Cercetarea propriu-zisă constă în studierea contextelor în care apare *fie* dintr-un corpus format din texte reprezentative pentru secolele al XVI-lea – al XX-lea, texte selectate din baza de texte electronice a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

2. Atestarea conjuncţiei disjunctive *fie*

2.1. *Prezenţa în gramatici vechi româneşti şi în studii diacronice*

Gramaticile înregistrează pentru prima dată conjuncţia disjunctivă *fie* în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Prima gramatică în care este menţionat *fie* cu valoare disjunctivă este *Gramatica română. Etimologia şi sintaxa* (1893) a lui H. Tiktin, celelalte gramatici vechi consultate neînregistrând existenţa conjuncţiei disjunctive *fie* (*Gramatica rumânească* a lui Dimitrie Eustatievici Braşoveanul 1969: 81, *Gramatica românească* a lui Constantin Diaconovici-Loga 1973: 142, *Rudimentele gramaticei române* de la 1848 a lui Codru-Drăguşanu, *Grammaire de la langue roumaine* a lui Alecsandri din 1863).

În ceea ce priveşte interpretarea procesului de gramaticalizare în unele studii diacronice, constatăm că Al. Rosetti (1968: 556-557, 560) nu îl include pe *fie* cu valoare disjunctivă în categoria conjuncţiilor, considerând că, până în secolul al XVII-lea, raportul disjunctiv este exprimat de conjuncţiile *sau*, *sau…sau*, *seva…seva* şi *oare…oare*. Nici Ov. Densusianu (1961: 181-185, 259) nu îl înregistrează pe *fie* ca disjunctiv pentru secolul al XVI-lea.

La Philippide (2011: 560-561), în capitolul despre conjuncţii, conjuncţia disjunctivă simplă *fie* nu este înregistrată, dar apare conjuncţia compusă *fie că*, a cărei origine nu este însă discutată. Atunci când este prezentată lista nedefinitelor care îl conţin pe *fie* (*fiecine*, *fiecare*, *fiece*), se precizează că *fie* provine din latinescul *fiat*.

BDD-V896 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)

Florica Dimitrescu (1978: 360-361) constată şi ea absenţa conjuncţiei disjunctive *fie* din textele din secolul al XVI-lea şi consideră că această conjuncţie apare mai târziu, fiind rezultatul utilizării conjunctivului fără *să* cu valoare potenţială sau concesivă.

Suzana Carmen Dumitrescu (1979: 70-71) este de părere că perechea corelativă *fie…*, *fie….*, cu valoare de conjuncţie disjunctivă, apare în secolul al XVII-lea, fiind o conjuncţie formată în interiorul limbii române din forma verbală *fie*.

Aida Todi (2001: 122) remarcă absenţa lui *fie* disjunctiv din textele cronicarilor munteni de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi din secolul al XVIII-lea, însă menţionează că acesta este înregistrat pentru secolul al XVII-lea de alte lucrări care analizează un corpus mai extins, făcând referire la Dumitrescu (1979).

Constantin Frâncu (2009), pe baza unui corpus mai larg, care cuprinde texte din toate zonele ţării (1521-1780), îl include în categoria conjuncţiilor disjunctive frecvent utilizate în această perioadă şi pe *fie*, alături de *au*, *ori*, *sau*.

Cu valoare disjunctivă, *fie* este înregistrat în studiile diacronice abia în secolul al XVII-lea.

2.2. *Prezenţa în corpus a lui* fie *cu valoare disjunctivă*

Gramaticalizarea lui *fie* este un proces început în secolul al XVI-lea (după cum se va observa din analiza corpusului), dar care continuă şi în prezent, existând şi în limba actuală contexte în care forma nu este complet gramaticalizată. Fiind o gramaticalizare incompletă, este destul de dificil să se facă distincţia între forma verbală de conjunctiv fără *să*, cu valoare copulativă, repetată simetric în faţa a două sau mai multe grupuri sintactice, şi aparţiile lui *fie* în care acesta are valoare concesivă şi este sinonim cu *chiar*. În cercetarea de faţă, am considerat că *fie* are valoare disjunctivă în contextele în care apare în poziţie iniţială în grupurile sintactice pe care le coordonează şi este repetat în faţa fiecărui membru al raportului disjunctiv.

Analiza textelor din corpus a evidenţiat că, în limba română veche, în secolele al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea, conectorul *fie* este destul de rar întâlnit. Se constată că, în aceste contexte, *fie* nu are valoare pur disjunctivă, de cele mai multe ori structurile în care apare fiind concesive cu nuanţă disjunctivă. Pentru cele trei secole au fost înregistrate următoarele contexte:

- **secolul al XVI-lea**

(1) „Şi se apropie cătră întâiul preut şi cerşu de la el carte întru Damasc, către zborure, cum s-ară afla vreunii pre cale, *fie* bărbaţi, *fie* muieri, legaţi să-i aducă întru Ierusalim” (Coresi, *Lucrul*)

(2) „Să vă cugetaţi că Domnului slujiţi, şi nu oamenilor; şi ştiţi cine neştine bine va face, aceaea den Domnul o va lua, *fie* slugă, *fie* slobodnic” (Coresi, *Lucrul*)

(3) „Că nici într-un cap nu voi fi dosădit, ce cu toată veseliia, cum au fost în toată vreamea, aşa şi acmu, ca Hristos sus să fie lăudat în trupul mieu, *fie* pre viaţă, *fie* pre moarte” (Coresi, *Lucrul*)

- **secolul al XVII-lea**

(4) „Care egumen sau stareţu sau altul den călugări *fie* de rudă de boiarenu, *fie* de târg, *fie* de ţară, *fie* de altă ţară, de va călca zapoveada ceştii scrisori ai nostre” (DRH)

(5) „Iară de să va ispiti neştine cânduva să strice tocmala obştei, *fie* macar domnu, *fie* vlădic, *fie* egumen, sau altcineva din călugări, sau boiarin, sau fie

BDD-V896 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)

cine va fi, unul ca acela să fie procleat de svintele săboară şi de noi, de toţi" (DRH)

- **secolul al XVIII-lea**

(6) „Vai de părinţii aceia carii îşi culcă pruncii înt-un pat cu ei, *fie* aceia micuţi, *fie* mai mărişori, şi vai şi de părinţii aceia carii fac a se culca pruncii lor fără osebire într-un pat, supt un acoperământ!" (Maior, *Scrieri*)

(7) „cine nu vede că voi, părinţilor, cu mult mai detori sunteţi a căştiga folosul fiilor voştri, de cum sunt detori împăraţii, arhiereiii, dascalii, duhovnici, preoţii locurilor, şi ori carele povăţuitoriu, *fie* acela besericesc, *fie* mirenesc" (Maior, *Scrieri*)

Analiza corpusului demonstrează că *fie* cu valoare disjunctivă începe să fie folosit mai frecvent în textele din secolele al XIX-lea şi al XX-lea:

- **secolul al XIX-lea**

(8) „Dar când e vorba de o lucrare în sfera ideală, *fie* operă de artă, *fie* teorie ştiinţifică, *fie* numai o critică, majorităţile nu însemnează nimic" (Maiorescu, *Critice*)

(9) „*Fie* noapte oarbă, *fie* glod, *fie* costişă, *fie* vale sau prăpastie... (Alecsandri, *Muntele*)

(10) „Iară când îl ţinea închis, dar *fie* zi, dar *fie* noapte, spunea că vede cu dânsul în măruntaiele pământului" (Creangă, *Amintiri*)

(11) „Noi am rupt-o cu trecutul *fie* ca limbă, *fie* ca idee, *fie* ca mod de-a privi şi a cugeta" (Eminescu, *Sărmanul*)

(12) „Era vorba de el însuşi; făcuse *fie* la strâmtoare, *fie* din slăbiciune, lucruri care puteau să dea loc la bănuieli grele" (Slavici, *Opere*)

- **secolul al XX-lea**

(13) „Numai inima poate *s*-o găsească, *fie* în vreo tainiţă a ei, *fie* în vreo lume nouă, mai presus de vederea ochilor şi de auzul urechilor..." (Rebreanu, *Pădurea*)

(14) „Şi când am voit să le exprim, *fie* prin vorbă, *fie* în scris – am bâlbâit, am fost stângaci" (Ibrăileanu, *Adela*)

(15) „Atenţia musafirilor, care sorbeau *fie* ceai, *fie* cafea, era îndreptată asupra unei alte mobile de lemn." (Călinescu, *Bietul*)

(16) „Lică nu avea numai tacâmul pus, ci şi patul aşternut pretutindeni, *fie* ca oare, *fie* ca amant" (Papadat-Bengescu, *Concert*)

(17) „Rochii dintr-un material cu buline, *fie* albe pe fond întunecat, *fie* invers, şi cu guleraş alb, ca de uniformă de elev, păreau a fi moda universală a vremii în mediul lor limitat la fabrică, piaţă şi casă" (Cărtărescu, *Orbitor*)

Situaţia apariţiei lui *fie* în corpusul pentru cele două secole este redată în tabelul de mai jos, din care se observă că prezenţa lui *fie* cu valoare disjunctivă este mare:

Secolul al XIX-lea	Alecsandri, *Muntele*	4 apariţii	Total 27 de apariţii
	Creangă, *Amintiri*	5 apariţii	
	Maiorescu, *Critice*	10 apariţii	
	Slavici, *Opere*	7 apariţii	

BDD-V896 © 2012 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)

	Eminescu, *Sărmanul*	1 apariţie	
Secolul al XX-lea	Călinescu, *Bietul*	6 apariţii	Total 16 apariţii
	Cărtărescu, *Orbitor*	3 apariţii	
	Ibrăileanu, *Adela*	2 apariţii	
	Papadat-Bengescu, *Concert*	3 apariţii	
	Rebreanu, *Pădurea*	2 apariţii	

În ceea ce priveşte prima înregistrare a lui *fie*, *Dicţionarul Academiei*, tomul II, partea I, literele F-I (1934: 115) îl atestă cu valoare disjunctivă în secolul al XVII-lea în *Pravila Moldovenească* din 1640: „Să-l spânzure, fie cine ar fi, *fie* bărbat, *fie* muiare". În corpusul analizat, l-am întâlnit în texte încă de la jumătatea secolului al XVI-lea în *Lucrul apostolesc* al lui Coresi (1563), v. exemplul (2), deci cu un secol înainte de atestările dicţionarelor şi ale gramaticilor.

Dar nici în secolul al XVI-lea (când *fie* cu valoare disjunctivă apare pentru prima dată în corpus), nici în secolul al XVII-lea (de când datează prima înregistrare a lui *fie* disjunctiv în *DA*) nu se poate vorbi despre conjuncţia *fie* cu valoare disjunctivă absolută, pentru că procesul de gramaticalizare este abia la început şi pot fi percepute atât valoarea verbală, cât şi cea concesivă a lui *fie*.

3. Etape de evoluţie a elementului *fie*. De la verb la conjuncţie

Gramaticalizarea, definită ca proces de transformare a unei unităţi lexicale într-o unitate gramaticală (Heine & Kuteva 2002: 2), este un proces diacronic care presupune mai multe stadii (Heine & Kuteva 2002: 86-92): *stadiul iniţial* (în care forma lexicală are sensul original în toate contexte în care este folosit), *bridging context* (când apare un context care să conducă la o nouă semnificaţie a cuvântului), *switch context* (când apare un context incompatibil cu sensul iniţial al cuvântului) şi *stadiul de convenţionalizare* (marcat de apariţia unor contexte în care cuvântul, cu noua lui semnificaţie, dobândeşte caracteristicile noii clase căreia îi aparţine). Procesul de gramaticalizare nu afectează doar forma lexicală în sine, ci unitatea lexicală care apare în diferite contexte care fac trecerea de la forma lexicală la forma gramaticală.

Delimitarea cu exactitate a momentelor când apar situaţii în care se face trecerea de la o valoare semantică la alta este foarte greu de făcut. De asemenea, nu se poate identifica cu precizie apariţia unui context care nu mai este compatibil cu sensul iniţial al cuvântului.

3.1. *Evoluţia semantică*

- **Stadiul iniţial. *Fie* – element verbal**

Conectorul disjunctiv *fie* îşi are originea în forma de conjunctiv prezent a verbului *a fi*, fără particula *să*. În textele din corpusul analizat de noi sunt foarte numeroase situaţiile în care apare conjunctivul prezent al lui *a fi*, cu omiterea lui *să*, mai ales în textele religioase. În aceste situaţii, conjunctivul este folosit cu valoare de imperativ, iar sensurile avute de verb sunt: ‚a exista', ‚a se întâmpla', ‚a constitui', ‚a însemna' etc.:

(18) „*Fie* lui ca cămaşe ce într-însă înveşte-se şi ca brâu cu nus pururea încinge-se." (Coresi, *Psaltirea*)

BDD-V896 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)

(19) „Şi *fie* gata în a treia zi, pentru că în a treia zi se va pogorî Domnul pre muntele Sinaii înaintea a tot norodul.” (*Biblia 1688*)

În limba română actuală, forma de conjunctiv prezent fără *să* este folosită mult mai limitat (GALR 2005: 384). Situaţiile în care se mai păstrează *fie* cu valoare de imperativ sunt următoarele:

- construcţiile uzuale, fixate de tipul:

Fie cum spui tu!, *Fie ce-o fi!*, *Fie cine-o fi!*

- urările care reprezintă tot construcţii cu vechime în limbă, care se foloseau în limba veche şi continuă să fie folosite şi în limba actuală:

Fie-i somnul lin!, *Fie-i ţărâna uşoară!*, *Fie ca lumina sfântă a acestei sărbători să vă călăuzească paşii!*

- unele formulări din limbajele specializate, cum sunt limbajul matematicii, al fizicii, al logicii:

Fie x şi y două numere pare., *Fie A şi B două corpuri care au o masă de 30 de kg.*[1]

Dintre cele trei tipuri de situaţii prezentate în care mai este încă întâlnită în limba actuală forma de conjunctiv a verbului *a fi* fără particula *să*, se observă că, în cazul construcţiilor uzuale din prima categorie, *fie* are valoare concesivă. Acest lucru poate fi pus în evidenţă prin parafrazarea lui *fie* cu o serie de construcţii concesive de tipul *chiar dacă s-ar întâmpla, măcar că/dacă ar fi*: *Fie ce-o fi! – Chiar dacă s-ar întâmpla* un lucru sau altul; *Fie cine-o fi! – Măcar că ar fi* cineva, *Măcar dacă ar fi* cineva.

- **Contexte de tranziţie – de la verb la conector disjunctiv**

a) Valoare concesivă

În limba veche, contextele în care *fie* are valoare concesivă sunt mult mai numeroase, iar aceste situaţii ar putea constitui contexte de trecere de la valoarea verbală spre cea de conector disjunctiv. În corpusul avut în vedere, valoarea concesivă apare în construcţii concesive duale precum cele de la exemplele (2) „*fie* slugă, *fie* slobodnic” (*chiar* slugă, *chiar* slobodnic) sau (8) „ *fie* operă de artă, *fie* teorie ştiinţifică, *fie* numai o critică” (*chiar* operă de artă, *chiar* teorie ştiinţifică, *chiar* numai o critică).

În situaţiile în care *fie* are valoare concesivă, se observă că acesta nu şi-a pierdut încă statutul verbal. Astfel de structuri pot avea subiect (vezi supra, exemplul 6) sau subiectul poate fi subînţeles (exemplul 2), *fie* fiind verb copulativ urmat de nume predicativ.

Prin intermediul unei structuri concesive se exclude o condiţie, nu este admisă o anumită ipoteză, vorbitorul îşi exprimă punctul de vedere în ceea ce priveşte imposibilitatea existenţei unei condiţionări a unei acţiuni. Acest sens de excludere a unei condiţii este dobândit de verbul *a fi* în urma folosirii în contexte concesive duale şi va fi păstrat şi de conectorul disjunctiv *fie*.

În contextele în care *fie* este înlocuit de locuţiunea conjuncţională *chiar să* se observă că, în realitate, prin conectorul *fie* sunt introduse ipoteze, irealităţi. Introducerea ipotezelor este în strânsă legătură cu concesia care redă „condiţia exclusă” (GALR II 2005: 564).

[1] Se observă că în exemplele de mai sus *fie* îşi păstrează sensul verbal (sens abstract), în fiecare dintre aceste ocurenţe fiind posibilă adăugarea particulei specifice modului conjunctiv, *să*. În urma acestei substituiri este evident că enunţurile îşi pierd din forţa expresivă pe care le-o dă conjunctivul fără *să* cu valoare imperativă.

BDD-V896 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)

b) *Fie* şi marcatorii irealului

Dată fiind apropierea conceptuală dintre marcatorii irealităţii şi conectorii disjunctivi, Caterina Mauri (2008a: 44) consideră că este posibil ca, într-o perspectivă diacronică, conectorii disjunctivi să-şi aibă originea în construcţiile cu marcatori ai irealităţii, în urma unui proces de gramaticalizare.

La nivel semantic, raportul disjunctiv reprezintă o relaţie alternativă care se stabileşte între două sau mai multe propoziţii, exprimând stări de lucruri[1] care constituie alternative ce nu au loc în acelaşi timp (Mauri 2008b).

Diferenţa dintre relaţia disjunctivă şi cea alternativă este una de nivel: relaţia alternativă priveşte nivelul înţelesului şi este o relaţie semantică, în timp ce relaţia disjunctivă are în vedere nivelul expresiei, felul cum limba codează relaţia alternativă dintre două stări de lucruri (Mauri 2008a: 23). Relaţia disjunctivă este marcată de prezenţa unor conectori specializaţi (conectorii disjunctivi), pe când relaţia alternativă nu presupune existenţa unor conectori specializaţi, putând fi codată atât prin conectori disjunctivi, cât şi printr-o serie de marcatori ai irealului (engl. *irrealis markers*), adică cuvinte care exprimă posibilitatea, incertitudinea, întrebarea, ipoteza.

Mauri (2008b: 167-168) constată că toate cele 37 de limbi europene şi cele 37 de limbi non-europene, analizate din punctul de vedere al exprimării unei relaţii alternative, inclusiv cele care nu au conectori disjunctivi, codifică relaţia alternativă prin juxtapunerea posibilităţilor şi prin utilizarea unor marcatori indicând nerealizarea stărilor de lucruri implicate. Astfel de marcatori pot coda irealitatea stărilor de lucruri sau noţiuni care implică nerealizarea – precum imaginaţia, posibilitatea, dorinţa, interogarea, necesitatea etc.:

(20) *Fie* vine, *fie* rămâne acasă.
(21) *Poate* vine, *poate* rămâne acasă.

În exemplele de mai sus, relaţia alternativă este redată prin două mijloace, prin conectorul disjunctiv *sau* şi prin modalizatorul *poate*. Incertitudinea, posibilitatea existenţei celor două stări de lucruri este exprimată prin două mijloace diferite, însă între cele două enunţuri există o relaţie de echivalenţă: Vine *sau* rămâne acasă. = *Poate* vine, *poate* rămâne acasă.

În cazul relaţiei alternative, marcarea irealităţii se poate face explicit sau poate fi nespecificată, cum se poate vedea din exemplele de mai jos:

(22) *Fie* citesc, *fie* mă uit la televizor. – stările de lucruri nu sunt marcate explicit ca ireale
(23) Probabil *fie* citeşte, *fie* se uită la televizor. – stările de lucruri sunt marcate explicit ca ireale
(24) „Eu ştiam de astea, dar probabil *fie* nu pot fi controlate în linie dreaptă, *fie* nu pot atinge aşa o viteză.” http://forum.softpedia.com) – stările de lucruri sunt marcate explicit ca ireale.

[1] Sintagma „stare de lucruri” este folosită de Mauri (2008b) în sensul dat de Cristofaro (2005: 25) şi este un hiperonim pentru „evenimente”, „stări”, „situaţii”. Este preferată pentru că nu presupune opoziţia dinamic / static care este transmisă de conceptele de „evenimente” şi „situaţii”. „Stare de lucruri” se referă doar la grupuri verbale, întrucât lor li se poate atribui valoare reală sau ireală (alte tipuri de grupuri sintactice nu pot avea valoare reală sau ireală).

BDD-V896 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)

Stările de lucruri care formează o relaţie alternativă sunt prezentate ca posibile. Aşa cum s-a văzut mai sus, relaţia alternativă exprimată de construcţiile disjunctive poate fi transmisă prin intermediul conectorilor disjunctivi sau prin intermediul unei inferenţe contextuale bazate pe natura ireală a celor două stări de lucruri juxtapuse. Prin urmare, nu poate exista o construcţie disjunctivă în care să nu fie prezenţi nici conectorii disjunctivi, nici marcatorii irealului, ceea ce conduce la concluzia că, în lipsa unui conector disjunctiv, este obligatorie prezenţa marcatorilor irealului pentru ca stările de lucruri să fie prezentate ca posibile, cu valoare ireală (Mauri 2008a: 37). Marcatorii irealului sunt în strânsă legătură cu semantica relaţiei alternative care pune în relaţie stări de lucruri nonsimultane, văzute ca posibilităţi intersubstituibile.

Chiar dacă atât marcatorii realităţii, cât şi conectorii disjunctivi caracterizează relaţia alternativă, între ei există şi deosebiri: rolul unui conector disjunctiv este să transmită o relaţie alternativă ca întreg, stările de lucruri coordonate de el fiind intersubstituibile şi nonsimultane, în timp ce un marcator al irealităţii transmite doar irealitatea unei stări de lucruri (Mauri 2008a: 23).

3.2. *Evoluţia la nivel sintactic*

La nivel sintactic, procesul de gramaticalizare al lui *fie* implică o serie de modificări care privesc statutul său sintactic atunci când se face trecerea de la elementul lexical la cel gramatical. Aceste schimbări privesc posibilităţile de combinare. În cele ce urmează, pe baza corpusului, vor fi inventariate grupurile sintactice care pot fi coordonate de *fie* cu valoare disjunctivă:

- **grupuri nominale:**

(25) „Între deosebirile ce disting afectul în genere, *fie* simţământ, *fie* pasiune, de celelalte stări ale cugetului, se pot cita următoarele ca principale” (Maiorescu, *Critice*)

- **grupuri adjectivale:**

(26) „Prima condiţiune dar, o condiţiune materială sau mecanică, pentru ca să existe o poezie în genere, *fie* epică, *fie* lirică, *fie* dramatică, este: ca să se deştepte prin cuvintele ei imagini sensibile în fantezia auditoriului” (Maiorescu, *Critice*)

(27) „Bătrânii începuseră să fie-ncredinţaţi că, de vreme ce nu trupul, ci sufletul omului îl vor toate puterile Zidirii, *fie* ele luminoase, *fie* neprietene, şi cum umbra e nimic altceva decât duhul, ar fi de-ajuns să fie jertfită doar umbra.” (Cărtărescu, *Orbitor*)

- **grupuri prepoziţionale:**

(28) „Şi când am voit să le exprim, *fie* prin vorbă, *fie* în scris — am bâlbâit, am fost stângaci.” (Eminescu, *Sărmanul*)

(29) „iar serile le petreceau *fie* la muzică, *fie* la teatru” (Slavici, *Opere*)

- **grupuri adverbiale:**

(30) „Atunci tu mă aşteaptă, că viu neapărat, *fie* sâmbătă seara, *fie* duminică dimineaţa” (Slavici, *Opere*)

- **grupuri verbale:**

BDD-V896 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)

a) cu verb la gerunziu

(31) „Cunoştea pe tineri în faţa sa, iar în aceste condiţii, ei, paralizaţi de superstiţia omului matur, disimulau, *fie* făcând paradă de exuberanţă, *fie* tăcând" (Călinescu, *Bietul*)

b) cu verb la indicativ

(32) „dar aceştia *fie* nu răspundeau, *fie* se scuzau" (Călinescu, *Bietul*)

În contextele de mai sus, se observă că în exemplele (1), (25), (26), (27), (28) grupurile sintactice între care apare *fie* sunt nume predicative, iar acesta are încă valoare verbală şi exprimă ideea de concesie. În (29), (30) şi (31) *fie* este într-un stadiu de gramaticalizare avansat, coordonând circumstanţiale şi comportându-se ca un conector disjunctiv. Exemplul (32), în care *fie* coordonează două propoziţii, este dovada că acesta s-a gramaticalizat şi are statutul de conjuncţie coordonatoare disjunctivă. Testele care susţin calitatea de conjuncţie coordonatoare disjunctivă a lui *fie* şi demonstrează că a ajuns în stadiul de convenţionalizare sunt: imposibilitatea introducerii particulei specifice conjunctivului *să* (*să *fie* nu răspundeau, să *fie* se scuzau) şi imposibilitatea înlocuirii lui *fie* cu *chiar*, marcator al concesiei (**chiar* nu răspundeau, *chiar* se scuzau).

4. Concluzii

Gramaticalizarea lui *fie* este un proces care a început în secolul al XVI-lea, când forma verbală de conjunctiv prezent fără particula *să* începe să-şi piardă din caracteristicile verbale şi dobândeşte trăsături semantice şi sintactice noi, cum este valoarea concesivă. Analiza corpusului a demonstrat că în secolele al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea, situaţiile în care *fie* este folosit în structuri concesive cu valoare disjunctivă nu sunt prea numeroase, însă în secolele al XIX-lea şi al XX-lea apariţiile lui fie cu valoare concesiv-disjunctivă sunt mult mai frecvente, iar grupurile sintactice pe care le coordonează sunt mai diversificate (grupuri nominale, grupuri adjectivale, grupuri prepoziţionale, grupuri verbale).

Sensul de excludere dobândit de forma verbală *fie* este rezultat în urma folosirii acestuia în contexte concesive (prin structurile concesive se exclude o condiţie, se exprimă un punct de vedere în ceea ce priveşte imposibilitatea existenţei unei condiţionări a unei acţiuni).

O legătură strânsă există şi între *fie* cu valoare de conjuncţie disjunctivă şi marcatorii irealului (acele cuvinte / expresii care exprimă posibilitatea, incertitudinea, ipoteza), conjuncţia disjunctivă *fie* putând să-şi aibă originea în construcţii cu marcatori ai irealului, în urma unui proces de gramaticalizare.

Procesul de gramaticalizare a lui *fie* nu este încheiat, în limba actuală existând numeroase contexte în care acesta îşi păstrează valoarea concesivă.

SURSE

Alecsandri, *Muntele* – Alecsandri, Vasile, 1998, *Muntele de foc. Proză*, Chişinău, Litera.

Biblia 1688 – Biblia, adică dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage toate, care s-au tălmăcit dupre limba elinească, spre înţeleagerea limbii rumâneşti cu porunca prea bunului creştin şi luminatului domn Ioan Şărban Cantacozino Basarab Voievod şi cu îndemnarea dumnealui Costadin Brîncoveanul marele logofăt…Tipăritu-s-au… în scaunul mitropoliei Bucureştilor…la anul 1688.

Călinescu, *Bietul* – Călinescu, George, 2001, *Bietul Ioanide*, Chişinău, Litera.

Cărtărescu, *Orbitor* – Cărtărescu, Mircea, 1996, *Orbitor*, Bucureşti, Humanitas.

BDD-V896 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)

Coresi,1914, *Cartea cu învăţătură (1581)*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, vol. I. Textul, Bucureşti, Atelierele grafice Socec et. Comp.
Coresi, *Lucrul* – Coresi, 1930, *Lucrul apostolesc. Apostolul*, Bucureşti, Cultura naţională.
Coresi, 1881, *Psaltirea*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române.
Coresi, 1889, *Tetraevaghelul*, Bucureşti, Tipografia cărţilor bisericeşti.
Costin, Miron, 1958, *Opere*, ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă.
Creangă, *Amintiri* – Creangă, Ion, 2002, *Amintiri din copilărie*, Chişinău, Litera.
Cronicari munteni. *Letopiseţul cantacuzinesc*, 1970, texte selectate, studiu introductiv, note şi glosar de Liviu Onu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
DRH – Documenta Romaniae Historica, 1965-1977, comitetul de redacţie Andrei Oţetea, David Prodan, Bucureşti, Editura Republicii Socialiste România.
Eminescu, *Sărmanul* – Eminescu, Mihai, 1952, *Opere*, vol. VII, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă.
Ibrăileanu, *Adela* – Ibrăileanu, Garabet, 1998, *Adela*, Chişinău, Litera.
Noul Testament de la Bălgrad, 1648, Noul Testament sau împăcarea au leagea noao… În cetatea Bălgradului.
Ivireanul, Antim, 1972, *Opere*, Bucureşti, Minerva.
Maior, Petru, 1976, *Scrieri*, ediţie critică Florea Fugariu, Bucureşti, Editura Minerva.
Maiorescu, *Critice* – Maiorescu, Titu, 1998, *Critice*, Chişinău, Litera.
Neculce, Ion, 1959, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă.
Palia, Orăştie (1582), 1968, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Papadat-Bengescu, *Concert* – Papadat-Bengescu, Hortensia, 1963, *Concert din muzică de Bach*, Editura pentru literatură.
Pravilniceasca condică (1780), 1957, Bucureşti, Editura Republicii Populare România.
Rebreanu, *Pădurea* – Rebreanu, Liviu, 1922, *Pădurea spânzuraţilor*, Bucureşti, Editura Cartea românească.
Slavici, *Opere* – Slavici, Ioan, 1952, *Opere*, vol. II, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă.
Varlaam, 1943, *Cazania (1643)*, Bucureşti, Editura Fundaţiilor.
http://forum.softpedia.com

BIBLIOGRAFIE

Alecsandri, Vasile, 1863, *Grammaire de la langue romaine*, Paris, Maisonneve et C.
Cipariu, Timotei, 1992, *Opere*, II, ed. C. G. Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Codru-Drăguşanu, *Rudimentele gramaticei române*, text transcris de Institutul de Lingvistică „Al. Rosetti-Iorgu Iordan" al Academiei Române.
Cristofaro, Sonia, 2003, *Subordination*, Oxford, Oxford University Press.
Densusianu, Ov., 1961, *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Diaconovici-Loga, Constantin, 1973, *Gramatică românească*, ed. Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Timişoara, Facla.
Dimitrescu, Florica (coord.), 1978, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Dragoş, Elena, 1995, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Dumitrescu, Suzana Carmen, 1979, *Coordonarea prin joncţiune în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Eustatievici Braşoveanul, Dimitrie, 1969, *Gramatica rumânească*, ed. N. A. Ursu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.
Heine, Bernd, Tania, Kuteva, 2002, *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.

BDD-V896 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)

Hopper, Paul J., Traugott, Elizabeth C., 2003: *Grammaticalization*, second edition, Cambridge, Cambridge University Press.
Lehmann, Christian, 1995, *Thoughts on Grammaticalization*, Munchen, Lincom Europa (LINCOM Studies in Theoretical Linguistics 1).
Marchello-Nizia, Christiane, 2006, *Gramaticalisation et changement linguistique*, Bruxelles, Duculot.
Mauri, Caterina, 2008a, „The irreality of alternatives. Towards a typology of disjunction", în *Studies in language*, 32, 1, 22-55.
Mauri, Catherina, 2008b, *Coordination relations in the languages of Europe and beyond*, Berlin, Mouton de Gruyter.
Meillet, Antoine, 1982, „L'évolution des formes grammaticales" (1912), în *Linguistique historique et générale*, Paris-Genèva, Champion-Slatkine.
Philippide, Al., 2001, *Istoria limbii române*, ed. G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil, Luminiţa Botoşineanu, Iaşi, Editura Polirom.
Rosetti, Al., 1968, *Istoria limbii române. De la origini până în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, Editura pentru literatură.
Tiktin, H., 1945, *Gramatica română. Etimologia şi sintaxa*, ed. a III-a revăzută de I. A. Candrea, Bucureşti, Tempo.
Todi, Aida, 2001, *Elemente de sintaxă românească veche*, Piteşti, Paralela 45.

SIGLE

DLR – *Dicţionarul limbii române*, Tomul II, partea I, literele F-I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1934.
GALR – *Gramatica limbii române*, vol.I, vol. al II-lea, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

A FEW REMARKS ON THE GRAMMATICALIZATION OF THE DISJUNCTIVE CONNECTOR *FIE*

(*Abstract*)

This article discusses some aspects regarding the grammaticalization of the disjunctive conjunction *fie*, on a limited corpus consisting on writings ranging from the 16th century to the 20th century. The disjunctive conjunction *fie* originates from a conjunctive verbal form, which has acquired new semantic and syntactic features. In most of the contexts, *fie* has a concessive-disjunctive value and, only in a few situations, it has a clear disjunctive value.

There also exists a strong between *fie* and irrealis markers; thus, the disjunctive conjunction *fie* can be the result of a grammaticalization process of some irrealis constructions.

BDD-V896 © 2012 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:20 UTC)